

УДК 378.126:316.7

УНІВЕРСИТЕТ ЯК ПРОВІДНИЙ ТИП СУЧАСНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Султанова Л. Ю.

У статті проаналізовано дані Державної служби статистики України стосовно вищих навчальних закладів України та визначено особливості типів вищих навчальних закладів. Обґрунтовано залежність запиту на вищу освіту від рівня розвитку тієї чи іншої культури. Представлено типологію сучасних університетів за Герве Карр'є. Визначено основну функцію системи освіти, яка полягає у формуванні базової культури людини та основне завдання університету як центру культури й освіти.

Ключові слова: вища освіта, вищий навчальний заклад, університет, культура.

В статье проанализированы данные Государственной службы статистики Украины относительно высших учебных заведений Украины и определены особенности типов высших учебных заведений. Обоснована зависимость запроса на высшее образование от уровня развития той или иной культуры. Представлена типология современных университетов по Герве Каррье. Определена основная функция системы образования, которая заключается в формировании базовой культуры человека и основная задача университета как центра культуры и образования.

Ключевые слова: высшее образование, высшее учебное заведение, университет, культура.

The article is an analysis of data from the State Statistic Service of Ukraine pertaining to higher educational institutions of Ukraine. Specific features of types of educational institutions have been identified. The dependence of demand for higher education on the developmental level of different cultures has been substantiated. A typology of modern universities according to G. Karr'e is presented. The main function of the system of education has been defined as the formation of fundamental culture of a person and the main purpose of the university as a center of culture and education.

Key words: higher education, higher educational institution, university, culture.

Постановка проблеми. Мінливість сучасного світу вимагає кардинальних змін у сфері вищої освіти. Перехід суспільства від індустріального до постіндустріального, а також стрімкий розвиток глобалізації зумовили необхідність підготовки людей до життя у швидкоплинних умовах. Ці тенденції розвитку суспільства кардинально змінюють роль освіти, яка полягає у підготовці фахівців, здатних відповідати на виклики XXI століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи дану проблему, нами було проаналізовано низку документів, серед яких: Закон України "Про вищу освіту" від 01.07.2014 № 1556-VII, дані Державної служби статистики України та ін.; праці відомих дослідників університетської освіти Г. Карр'є, Д. Г. Ньюмена, Х. Ортега-і-Гассета, а також публікації сучасних науковців Д. Белла, М. А. Назарової, І. В. Налетової, М. А. Гусаковського.

Мета статті полягає в обґрунтуванні того, що університет з-поміж інших закладів освіти є провідним типом сучасного вищого навчального закладу, основною функцією якого має бути формування світогляду та продукування культурних цінностей.

Виклад основного матеріалу. У Законі України "Про вищу освіту" (із змінами, внесеними згідно із Законом № 76-VIII від 28.12.2014) вища освіта визначається як сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти.

В Україні, як і в багатьох європейських країнах, вища освіта здобувається за кошти державного та місцевого бюджетів, а також за кошти фізичних та юридичних осіб, за денною, вечірньою, заочною та екстернатною формами навчання у вищих навчальних закладах.

Згідно з даними Державної служби статистики України на початок 2013–2014 навчального року кількість вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації становила 803 [4]. Із загальної кількості вищих навчальних закладів майже 60 % (478 закладів) склали ВНЗ I–II рівнів акредитації, 40 % (325 закладів) – ВНЗ III–IV рівнів акредитації. На початок 2014–2015 навчального року кількість вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації становила 664. З них 277 ВНЗ III–IV рівнів акредитації (без урахування закладів на території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя).

У вищих навчальних закладах усіх рівнів акредитації: на початок 2013–14 навчального року навчалось 2053000 студентів, що на 117000 осіб (5,4 %) менше, ніж у попередньому навчальному році. У ВНЗ I–II рівнів акредитації навчалось 329000 студентів (16 %), у ВНЗ III–IV рівнів акредитації – 1724000 студентів (84 %).

Незважаючи на зменшення кількості вищих навчальних закладів і, відповідно, студентів за останні роки – мережа вищих навчальних закладів залишається досить розвинутою.

Завдяки розширенню доступу у вищі навчальні заклади представників різних соціальних груп, збільшенню кількості навчальних закладів з правами і статусом університета, різноманіттю програм вищої освіти як класичного, так і технічного та прикладного профілів, що забезпечують трансляцію знань, необхідних для розвитку сучасного рівня культури – вища освіта стала масовою. І ця тенденція характерна не тільки для України, а й, практично, для всього світу. Масовий характер пов'язаний, насамперед, з сучасними тенденціями розвитку економіки, виробництва, знання, культури і суспільства в цілому.

І. В. Налєтова вважає, що існуючий запит на вищу освіту залежить від рівня розвитку тієї чи іншої культури [6]. Підтвердженням цьому є розширення доступу до вищої освіти в таких країнах, що розвиваються, як Південно-Східна Азія і Латинська Америка. Ці країни швидко інтегруються у світове виробництво і торгівлю, а їх населення значно молодше ніж населення розвинутих країн. З іншого боку, в країнах, які переходять від постіндустріальної культури до суспільства економіки знань, зростає необхідність у більш різноманітній і гнучкій освіті, яка б передбачала можливість навчання упродовж усього життя, та можливість постійно підвищувати свою кваліфікацію. Населення цих країн значно старше і досвідченіше, тому потреба безперервної освіти тут виникає сама собою.

Вищий навчальний заклад, за визначенням, наведеним у Законі України "Про вищу освіту", – окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та / або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей [2].

На даний час в Україні існує 7 типів вищих навчальних закладів: університети (198), академії (62), інститути (83), консерваторії (1), коледжі (245), училища (117), технікуми (97). Проте у статті 28 Закону України "Про вищу освіту" типи вищих навчальних закладів скорочено до наступних: університет, академія, інститут, коледж [2]. Кожен тип має свої особливості. Зокрема, університет – багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богословський / теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) вищий навчальний заклад, що провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у тому числі доктора філософії), проводить фундаментальні та / або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність.

Академія, інститут – галузевий (профільний, технологічний, технічний, педагогічний, богословський / теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацев-

тичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) вищий навчальний заклад, що провадить інноваційну освітню діяльність, пов'язану з наданням вищої освіти на першому і другому рівнях за однією чи кількома галузями знань, може здійснювати підготовку на третьому і вищому науковому рівнях вищої освіти за певними спеціальностями, проводить фундаментальні та / або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність.

Коледж – галузевий вищий навчальний заклад або структурний підрозділ університету, академії чи інституту, що провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям ступенів молодшого бакалавра та / або бакалавра, проводить прикладні наукові дослідження. Коледж також має право здійснювати підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста.

Відомості про коледж, який є структурним підрозділом університету, академії чи інституту, включаються до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

Оскільки наше дослідження спрямоване на освіту майбутнього викладача вищого педагогічного навчального закладу зазначимо, що за напрямом "педагогічна освіта", який, станом на лютий 2015 року передбачає підготовку спеціалістів за спеціальностями: дошкільна освіта; початкова освіта; технологічна освіта; професійна освіта (за профілем); корекційна освіта (за нозологіями); соціальна педагогіка – в Україні готують 76 вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації. З них 62 – вищі навчальні заклади, більшість з яких університети, здійснюють підготовку на рівні магістра.

Таким чином, підготовку фахівців на рівні магістра за напрямом "педагогічна освіта" здійснюють, переважною більшістю, університети. І це не випадково, оскільки історично склалося так, що один із напрямів розвитку університетської освіти безпосередньо був пов'язаний із спеціальною підготовкою педагогічних кадрів.

Сьогодні в освітньому просторі існують різні типи університетів, які історично сформувались у країнах Західної Європи. Відповідно залежно від ознак існують і різні типологізації університетів. При цьому кожен підхід дозволяє охарактеризувати окремі аспекти, особливості соціокультурного середовища, але жоден з них не замінює їх усіх.

В узагальненому вигляді, з урахуванням багатомірного вкладу в європейську культуру Г. Карр'є пропонує власну типологію сучасних університетів (класична модель; прагматична модель; модель університету країн, що розвиваються; революційна модель; контркультурна модель; модель політизованого університету) [3, с. 28–32]. Охарактеризуємо кожну з них.

Класична модель університету. Класична модель університету синтезувала цінності грецького, латинського й іудео-християнського світу, які проявились у типовому гуманізмі і, окрім того, збагатилися змістом арабської, германської, слов'янської, кельтської та скандинавської культур. Класична модель університету орієнтувалася на такі цінності, як-от: гідність людини, створеної за образом і подобою Божою, ідеал сім'ї, обов'язок працювати на суспільне благо, національні цінності, на економічне і політичне життя, право вільного дослідження істини про Людину, творення і Творця.

Незважаючи на суттєві зміни, які відбулися завдяки привнесенню культурних особливостей різних націй, більшість університетів все ще зберегли свою орієнтацію на перші європейські університети в їх англійській, французькій і німецькій різновидності.

Прагматична модель контрастує класичній. Роль університету зводиться до пропозицій програм навчання відповідно з потребами суспільства. Модель виступає як прагматична організація покликана організовувати і пропонувати курси. Така прагматизація відбулася внаслідок бюрократизації та урядового контролю над університетами.

Модель прагматичного університету вважається найбільш актуальною [5, с. 406–407], оскільки в університеті через скорочення обсягів державного фінансування виникає необхідність збільшувати позабюджетні джерела фінансування, що в свою чергу відбувається за рахунок структурних змін (відкриття нових факультетів, спеціальностей).

Модель університету країн, що розвиваються. Для такої моделі характерною є неузгодженість сучасного типу освіти з вимогами традиційних культур. Такі університети зорієнтовані на співпрацю з зарубіжними представниками, які зацікавлені в кваліфікованих спеціалістах, що призводить до відтоку та нестачі власних кадрів і залежності від іноземних спеціалістів.

Революційна модель. Характерна для революційних режимів спрямованих на ідеологізовану систему освіти. Проте на практиці (приклад – культурна революція в Ірані після падіння Шаха. Нова освітня політика була розроблена з метою боротьби з вестернізацією національних університетів і заміни західної культури ісламською) внутрішні процеси в житті університетів (у ХХ столітті) поряд із завданням реконструкції Європи в нову епоху – сприяли становленню власної динаміки, укоріненій в старій цивілізації.

Контр-культурна модель. Виникла у зв'язку із студентським рухом протесту середини 60-х років. Характерним для цього часу є конфронтація молодіжної культури з культурою влади сучасних суспільств. Типовим прикладом були США. Пануюча культура звинувачувалась у маніпуляції свідомістю, нав'язуванні системи виробництва і споживання, інформацією, освітою і роботою з метою пригнічення індивідуальної свободи й альтернативних цінностей.

Модель політизованого університету. Ця модель виникла порівняно недавно і реалізована в деяких університетах США і низці інших країн. Атмосфера в цих університетах надзвичайно політизована. Під лозунгами "полікультурності", і "культурного різномаття", від імені етнічних меншин, груп жінок та інших категорій, які відносять себе до аутсайдерів, під приводом загальної свободи слова заперечуються традиційні погляди на сім'ю, релігію, свою країну, демократію. "Правильним" визнається радикальне ставлення до статі, раси, соціального класу тощо.

В даній типології сучасні університети розглядаються з погляду різномаття культурних моделей. В основі культурної моделі покладено систему цінностей, які визначають інтелектуальний профіль університета, його цілі, установки, шляхи служіння людям та суспільству. Г. Карр'є проводить культурологічний аналіз, тобто інтерпретує університети в контексті різних менталітетів. Таке розуміння моделі використовується як засіб співставлення університетів.

Отже, основна функція системи освіти полягає у формуванні базової культури людини, без якої неможливе її гармонійне існування в соціальному вимірі. Культура визначає структуру і зміст системи освіти, цілі і завдання процесу навчання.

Освіта – особлива інституційна галузь культури кожної нації. Вона допомагає людині усвідомити, розвинути в собі систему цінностей, освоїти культуру й у подальшому – самореалізуватися. Кожна нація прагне зберегти традиційні культурні цінності і знання суспільства, з метою передачі їх підростаючому поколінню. Американський соціолог, теоретик постіндустріального суспільства Д. Белл вважає, що університет стає головним соціальним інститутом сучасного суспільства [1, с. 334–335].

В силу своїх особливостей університети, на відміну від інших навчальних закладів, є найбільш чутливими до будь-яких соціально-політичних, економічних і культурних процесів у суспільстві. З одного боку, – університет, як соціальний інститут, переживає трансформаційні процеси так само, як і інші елементи соціуму. З іншого, – університет, як осередок інтелектуальної еліти (як формально, оскільки в ньому працюють і навчаються ті, хто потім входить у найбільш освічені і впливові верстви суспільства, так і неформально, оскільки університет традиційно є осередком для людей розумової діяльності) рикошетом впливає на трансформаційні процеси в суспільстві.

Основним завданням університету як центру культури й освіти виступає формування культури суспільства, зорієнтованої на всебічний розвиток інтелекту, пізнання, на пошуку істини. Наше уявлення про сучасний університет базується на поглядах Джона Генрі Ньюмена і Хосе Ортега-і-Гассета, які основну ідеєю університету вбачали не стільки в тому, щоб дати професію, скільки в тому, щоб дати життєві орієнтири, певне світосприйняття. Ортега і Ньюмен акцентували свою увагу на трансляції культури і вважали її основною функцією університету. Більше того, університет, згідно з їхніми уявленнями, насамперед є основним творцем культурних цінностей [7; 8].

Проблема сучасного університету полягає в тому, що він, на жаль, втрачає свої основоположні функції – формування світогляду та продукування культурних

цінностей. У зв'язку з цим виникає небезпека втрати його сутності. Функція формування культури світогляду значною мірою відійшла до таких інститутів соціалізації, як сім'я і засоби масової інформації [9].

Висновки. Отже, системоутворюючим елементом існування і розвитку суспільства є освіта. Особливе місце в суспільному розвитку постіндустріального суспільства займають університети.

Сучасні університети зазнають суттєвих перетворень, більшість з яких пов'язана із зміною суспільства, його переходом до постіндустріального, інформаційного ступеня розвитку. Проте, незважаючи на всі трансформаційні процеси суспільства, університети зберігають свою провідну роль у всіх країнах, особливо у сфері професійної підготовки. Це дозволяє розглядати нам підготовку майбутнього викладача вищого педагогічного навчального закладу як традиційну функцію університету.

Література

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл; пер. с англ.; под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – 783 с.
2. Закон України "Про вищу освіту" від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс] // Інформаційно-аналітичний портал про вищу освіту в Україні та за кордоном. – Режим доступу:
<http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>. – Дата звернення 21.09.2015. – Назва з екрана.
3. Карье Г. Культурные модели университета / Г. Карье ; пер. О. Долженко // AlmaMater. Вестник высшей школы – 1996. – № 3. – С. 28–32.
4. Мережа вищих навчальних закладів на початок 2013/14 навчального року [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу:
<http://www.ukrstat.gov.ua>. – Дата звернення 6. 04. 2015. – Назва з екрана.
5. Назарова М. А. Социокультурные модели современных университетов / М. А. Назарова // Наука. Философия. Общество (Материалы V Российского философского конгресса). – Новосибирск: Параллель, 2009. – Т. 3. – С. 406–407.
6. Налетова И. В. Функционализм в тенденциях развития современного высшего образования / И. В. Налетова [Електронний ресурс] // Аналитика культурологии. – № 3. 2005. – Режим доступа:
<http://cyberleninka.ru/article/n/funktsionalizm-v-tendentsiyah-razvitiya-sovremen-nogo-vysshego-obrazovaniya>. – Дата обращения 21.09.2015. – Назва з екрана.
7. Ньюмен Дж. Г. Идея университета / Д. Г. Ньюмен ; пер. с англ. С. Б. Бенедиктова ; под общ. ред. М. А. Гусаковского. – Минск : БГУ, 2006. – 208 с.
8. Ортега-и-Гассет Х. Миссия университета / Х. Ортега-и-Гассет ; пер. с исп. М. Н. Голубей ; ред. перевода А. М. Корбут ; под общ. ред. М. А. Гусаковского. – Мн. : БГУ, 2005. – 104 с.
9. Университет как центр культуропорождающего образования. Изменение форм коммуникации в учебном процессе / М. А. Гусаковский, Л. А. Яценко, С. В. Костюкевич и др. ; под ред. М. А. Гусаковского / М. А. Гусаковский. – Мн. : БГУ, 2004. – 279 с.